

С. Вербич

НАУКОВЕ Й НЕНАУКОВЕ
В ЕТИМОЛОГІЇ ОНІМНОЇ ЛЕКСИКИ

Тищенко К*. Мовні контакти: свідки формування українців. — К., 2006. — 416 с. (64 карти, 77 іл.); Тищенко К. Арабський пласт топонімії України VII—XIII ст. (Текст доповіді на Міжнародній науковій конференції «Спадщина Омеляна Прицака і сучасні гуманітарні науки», УКМА, 29.05.2008). — К., 2008. — 64 с.; Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України. — К.: «Аквілон-Плюс», 2008. — 480 с.; Тищенко К. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти. — К.: «Аквілон-Плюс», 2009. — 192 с. (35 карт, 47 іл.).

Этимологический анализ ономастикона следует начинать со словообразовательного анализа...

А. Белецкий

Онімна лексика — особливий і надзвичайно важливий складник словникового фонду національної мови, оскільки містить закодовану в слові мовно-історичну інформацію, яку можна з'ясувати лише за допомогою спеціального етимологічного дослідження. Саме етимологічний підхід до аналізу фондового онімікону (гідронімія, ойконімія, ороні-

мія, антропонімія, етнімія) уможлиблює розкриття внутрішньої форми назви, часто не підтвердженої відповідною апеллятивною лексикою, яка, з огляду на еволюцію мови, а також на певний стан діалектологічних джерел, втрачена в загальнонародному словникові.

Процедура етимологізування онімного матеріалу, з одного боку, проста, а з другого — складна. Простота її в тому, що процес з'ясування походження (адже значення слова **етимологія** — це походження та історія розвитку слова або морфемі) власних назв ґрунтується на таких основних засадах: 1) визначення словотвірної моделі (типу) назви; 2) з'ясування твірного апеллятива (переважно кожна власна назва вторинна щодо ідентичної загальної); 3) виявлення семантичної мо-

* Тищенко Костянтин Миколайович — визначний український мовознавець, педагог, перекладач, доктор філологічних наук, фахівець із загального мовознавства, романістики, іраністики, професор кафедри Близького Сходу Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка, завідувач і провідний науковий співробітник створеного ним Лінгвістичного музею.

тивації оніма, у зв'язку з чим часто виникає потреба етимологізування самого апелятива. Складність зумовлена потребою індивідуального підходу до аналізу кожної назви, яку необхідно розглядати на широкому тлі аналогічних утворень, ураховуючи всі її варіанти, детально осмислюючи фонетичні закономірності структури та особливості її словотвору. Отже, кваліфіковане наукове тлумачення тієї чи іншої назви (передусім антропонімів, особливо таких, в основі яких прізвишкові імена, гідронімів, ойконімів, оронімів, етронімів та ін.) має опиратися на традиції порівняльно-історичного мовознавства й досягнення теорії мовних контактів (онімікон майже кожної мови, у тім числі й української, сформувався в різноетнічному середовищі). Відповідно для дослідника, який спеціалізується на етимологізації онімної лексики, важливо детально вивчити мовну історію регіону, у якому постала та чи інша назва, й порівняти аналізований онім із формально подібними назвами не лише суміжних слов'янських регіонів, але й несуміжних, мовці яких у недалекому

чи далекому минулому перебували в тій місцевості, де зафіксовано досліджувану назву (назви). Однак таке порівняння не мусить бути випадковим, коли порівнюють генетично неспоріднені форми, що виникли внаслідок внутрішньомовної еволюції порівнюваних лексем. Воно має ґрунтуватися на системі фонетичних відповідників, установлених порівняльно-історичним мовознавством. Крім того, важливо пам'ятати й про те, що онімікон кожного регіону обов'язково зазнавав впливу не лише мовних (спричинених самою природою назви та її твірного апелятива), але й позамовних чинників (історичних, соціальних, природничих та ін.). Це значить, що етимолого-ономастичні дослідження повинні бути комплексними, тобто спиратися як на мовні факти (!), так і на дані матеріальної культури й історичних джерел, у разі топонімної лексики — і на топографічну характеристику місцевості, де локалізовано ту чи іншу назву. Такий підхід уможливить уникнення крайніх позицій в етимологізуванні онімного матеріалу — назва тільки слов'ян-

ська або лише неслов'янська (при допустимості прямо протилежної версії) і допоможе відмежувати наукові етимології онімної лексики від її псевдонаукових тлумачень, які останнім часом непоодинокі в українському ономастичному середовищі. У контексті сказаного пропонуємо детальний огляд історико-етимологічних досліджень українського топонімікону зnanого українського мовознавця К.М. Тищенка, висвітлених у його чотирьох монографіях.

Книга К.М. Тищенка «Мовні контакти...» містить 6 розділів: «Мовні взаємини праслов'ян у колі індоєвропейців», «Доіндоєвропейські мовні контакти ранніх слов'ян», «Формування центральнослов'янської групи мов», «Мовна присутність кельтів серед давніх слов'ян», «Мовні зв'язки слов'янства з античним світом», «Поява слов'ян у писемній історії». Тематика розділів досить цікава і справді відбиває історичну минувшину на теренах України, однак, коли заходить про етимологізування власних назв, з'являються проблеми. Так, аналізуючи фракійські старожитності в топонімії України, К.М. Тищенко здебільшого покликається на О.М. Трубачова, який свого часу виокремив шар фракійських гідронімів на українському Правобережжі. Проте його студія «Название рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация» побачила світ 1968 р. З того часу українська і слов'янська гідронімія не стояли на місці. З'явилися нові дослідження, де низку етимологій О.М. Трубачова на основі детального лінгвістичного аналізу онімного матеріалу, залучення нових фактів спростовано, наприклад: назву р. *Опир* (*Опор*) пояснено як питому, мотивовану прасл. **obporǫ* [1, 122]. Така мотивація зумовлена гідрографічними особливостями цього об'єкта. Річка *Опир* дуже вузька й блискавично мчить між гострими скелями (у багатьох місцях стиснута ними [2, 30]). Деякі назви, які Костянтин Миколайович вважає фракійськими, навіть О.М. Трубачов етимологізує як слов'янські: гідронім *Лімна* < прасл. **lotъnъ(jь)* (мотивація дією 'ламати' [3: 16, 31-32]); *Зерем'янка* < прасл. **zerdme* (дет. див.: [4, 97]); ойконім *Коростень* (д.-рус. *Искоростень*) О.П. Карпенко етимологізує не відірвано від контексту, а в системі структурно споріднених назв на *Ко-*

rost-, що дає їй підстави кваліфікувати цю назву в колі прасл. **korstъnъ(jь)* / **skorstъnъ(jь)* [5, 240-243]. Отже, висновки К.М. Тищенка про фракійський слід у топонімії України, принаймні на основі аналізу назв *Опир*, *Лімна*, *Зерем'янка*, *Коростень*, спірні.

Не все так однозначно і з тими 33 географічними назвами начебто іллірійського, на думку К.М. Тищенка, походження. Справді, з-поміж них наявні й такі, які не піддаються етимологізації на слов'янському мовному ґрунті (*Дукля*, *Бескиди*, *Дустрів*, *Язестрів*), однак для значної їхньої частини існує альтернативна слов'янська етимологія. Проілюструємо це на кількох прикладах:

1. *Кичера* (назва багатьох орооб'єктів у Карпатах) < і.-е. **kēt-* 'гора, ліс' (услід за В. Топоровим) (С. 149). Насправді оронім мотивований місцевим географічним терміном *кичера* 'гора, горб', 'крутий горб, зарослий лісом' [6: 1, 351], який має паралелі в інших слов'янських мовах і сягає псл. **kyčera* < **kyka*, спорідненого на основі прасл. аблаута з **kuka* [7, 44].

2. *Горинь* (річка) < іллір. **gorin-* / **gorün-* 'джерело' (услід за О.М. Трубачовим) (С. 149). Літописна форма цього гідроніма *Горина* < *горина* 'гориста місцевість, гірський район, гірська країна' < *гора* + суф. *-ина* (пор. ще структурно споріднені *рудина*, *планина* та ін.) [4, 140-142].

3. *Дзван* (річка) < іллір. **Zŷen-* / **Zŷan-* (услід за О.М. Трубачовим) (С. 149). Історична форма цього гідроніма *Жван* < ад'єктива **жван(ий)* < псл. **žvanъ* < **žvati* [8, 119], [9, 5-6].

4. *Дрина* (річка). Назву варто зіставляти з іллір. гідронімом *Drina* в Боснії (услід за О.М. Трубачовим) (С. 149). Зазначений гідронім має споріднені назви в різних слов'янських регіонах, що дає підстави етимологізувати його як питоме утворення: **dbrina* у зв'язку з **derti*, **dbrQ* [10, 84-85].

5. *Луква* (річка, варіант *Lukiew*). На думку К.М. Тищенка, це назва давнього типу і не зовсім зрозумілого походження (імовірно, іллірійського) (С. 150). Етимологія цієї назви має свою історію. Більшість дослідників пояснює її як слов'янське утворення, коментуючи як структуру з *-ŷ-* основою (на це, зокрема, вказує її варіант *Lukiew*) [11, 37], [12, 29].

6. *Стрий* (річка). К.М. Тищенко пов'язує цю назву з іллір. **stri-* (услід за О.М. Трубачовим) (С. 150). Гідронім має споріднені назви в західнослов'янському ареалі й сягає псл. **strujь* 'струміль' як апофонічний варіант до **strujь* < і.-є. **srū-* 'текти' із вставним -*t-* на слов'янському ґрунті [10, 262], [13, 77-78].

7. *Струпа* (річка) < іллір. **Stri-(a)pa* < **Strū-apa* 'струмена річка' (услід за О.М. Трубачовим) (С. 150). К.М. Тищенко варто було б знати, що цю назву етимологізував не лише О.М. Трубачов. Існують етимології Л. Беднарчука (пояснює гідронім як давній індоєвропеїзм), В.П. Петрова (комполіт із другим складником -*pa* < д.-прус. *ape*, лит. *upe*), В.П. Шульгача (до прасл. **stripa* < і.-є. *(*s*)*treip-*), С.О. Вербича (до прасл. **strypa* < і.-є. **srū-* 'текти, струмувати' із вставним -*t-* на слов'янському ґрунті й -*p-* розширювачем структури кореня; дет. див.: [14, 419]).

8. *Черхавка* (річка) < іллір. **Kirsava* (услід за О.М. Трубачовим) (С. 152). Гідронім *Черхавка* справді похідний від базового *Черхава*. Однак ця назва виникла на слов'янському ґрунті, свідченням чого споріднені (спільнокореневі) назви в західнослов'янському ареалі. В основі гідроніма архаїчне **čьrxava* < **čьrx-* (дно річки *черхате* 'нерівне і горбкувате') < **čьrxati* [3: 4, 147], [13, 87].

9. *Хотин* (місто). К.М. Тищенко пов'язує ойконім із румун. *sătun(ă)* 'невелике селище, хижа', алб. *katuna* (С. 148). Історично це *Хотѣнь* < *хот-* < *хотими* [15, 56-57] < прасл. **xotěti*, пор. ще споріднене білорус. *Хотынь* < прасл. **xotyni* [3: 8, 85].

На інших розділах «Мовних контактів...», як-от «Мовна присутність кельтів серед давніх слов'ян», «Мовні зв'язки слов'янства з античним світом», не зосереджуємо уваги, оскільки вони фактично продубльовані в наступній монографії К.М. Тищенко «Етномовна історія прадавньої України», яку детально схарактеризуємо далі.

В анотації до книги «Арабський пласт топонімії України» К.М. Тищенко зазначає: «Незважаючи на тематичне нівелювання місцевих назв внаслідок дії процесу народної етимології, у багаторазово повторюваних в Україні стереотипних топонімічних контекстах виявлено арабський тематичний фрактал» (С. 2). Далі автор на підставі знайдення скар-

бів з арабськими монетами на Скандинавському півострові й узбережжі Балтики висловлює гіпотезу: «Якщо арабські «гості» були звичайними відвідувачами міст навколо Балтики, не виключеним є збереження якихсь матеріальних слідів у топонімії слов'янських земель на південний схід від неї» (С. 9). Детальніше розглянемо «арабський пласт» у топонімії України. До такого К.М. Тищенко відносить, наприклад, ойконім *Кадіївці* і *Кадіївка* на Хмельниччині, *Кадобна* (Івано-Франківщина), *Кадубівці* (Чернівеччина) (С. 10). Проте дослідник, шукаючи субстратні основи в назвах зазначених поселень, не враховує того, що назви населених пунктів — це не найдавніший онімний пласт, порівняно, наприклад, з гідронімами. Більшість ойконімів має свої історичні фіксації, які допомагають визначити твірну основу й схарактеризувати її мовну належність. Так, ойконіми *Кадіївці* і *Кадіївка* вперше в джерелах зафіксовані як *Cadyowcze* (1493 р.), *Cadyowce* (1504 р.), *Kadyjowka* (1612 р.). Це слов'янська (українська) топонімна модель із суф. -*овци* > -*івці*. В основі цих назв антропоніми *Кадий*, *Кадій* [16, 213]. Саме ж ім'я *Кадий* / *Кадій* виводять від дієслівної основи *кадити* [17: 1, 424], [18: I, 364]. Щодо ойконіма *Кадобна*, то ця назва вторинна стосовно аналогічного мікротопоніма, мотивованого прикметником *кадобний* < *кадоб* (*кадіб*) 'польова криниця' [19, 113]; *кадоб* < прасл. **kadьlbь* [20: 2, 338]. Ойконім *Кадубівці* вперше в джерелах засвідчений як *Кадубище* (слов'янський словотвірний тип із суф. -*ище*) < *кадуб* (*кадоб*, *кадіб*) 'польова криниця' [21, 31]. Костянтин Миколайович збільшує статистику «арабських ойконімів», вводячи до їхнього складу низку назв із компонентом *Угл-* (*Углуватка*, *Углич*, *Угличі*, також історичний східнослов'янський етнонім *угличі*), що, на його думку, сягає араб. *uqqāl* 'мудрі' (С. 11). Однак методично невиправдано вважати чужим те, що має чітке пояснення на своєму мовному ґрунті. В основі наведених назв слов'ян. *угол* (> топоніми *Угль*, *Углеце поле*) < д.-рус. *угль* < прасл. **Qgьlbь* [22, 164], [23: 4, 145].

Для українських ойконімів *Карабани* та споріднених назв з основами *Караб-*, *Короб-* Костянтин Миколайович допускає зв'язок з етнонімом *араб*, трактуючи їх як 'араб(ин)

(С. 15). Назва поселення *Карабани* постала на основі слов'янської словотвірної моделі: родова назва у формі множини (пор. аналоги нп *Івани, Сидори*) від прізвиськового імені *Карабан* [17: 1, 437], що має аналоги в різних регіонах Славії: рос. *Карабан*, блр. *Карабан* і *Коробан*, словен. *Karabanja* та ін., які мають опору в апелювативній лексиці: блр. діал. *карабан* 'складка на шкірі', *карабанэ* 'зморшки', укр. діал. *карабани* 'вид грибів' < *коробани*. Наведені лексичні факти кваліфікують як такі, що постали на праслов'янському ґрунті, зокрема на базі праформи **korbanъ* [24, 97-98] < **korbъ* / **korba* 'складка, нерівність' [3: 11, 52]. Ойконім *Коровія* (Чернівецьк. обл.) автор виводить від **Аравія* (С. 15), цілковито нехтуючи формальною структурою назви. Цей ойконім уперше згадано у XVIII ст. як *Коровія*. Він вторинний до суміжного гідроніма, в основі якого східнослов'янське (українське) *корова*. Семантику назви мотивувала ознака 'коров'яча річка' [21, 35]. Пор. з цього приводу типологічно споріднені гідроніми *Вовча, Кізія, Тур'я* (*Турія*) та ін. Смішно вважати арабськими такі прозорі українські назви, як *Сімаки* (за К.М. Тищенком це *шиїти*), *Коломиїці* < араб. *kalāmi* (С. 15).

Читаючи етимології К.М. Тищенка, складається враження, що людина творить якусь фантастичну історію. Інакше як можна пояснити вирване зі слов'янського лексичного і словотвірного контексту пояснення таких назв, як *Демешківці* (< *Дамаск*), *Хотімля* (< *Фатіма*) *Свірж* (< *Сирія*, араб. *Suriyah*, С. 20). Такі «арабські» етимології можна легко спростувати, детальніше дослідивши кожен з цих назв, наприклад *Демешківці*. В основі цієї назви антропонім *Демешко* — народнорозмовний варіант від *Дем'ян* або *Деметій*, пор. відповідно *Мелешко* < *Мелетій*, *Терешко* < *Терентій* [17: 1, 291]; *Хотімля*: назва утворена від слов'янського антропоніма *Хотим* (має аналоги в різних слов'янських мовах [25, 211]), ускладненого індивідуально-посесивним суф. *-jъ* з подальшими фонетичними змінами в структурі слова (*mj* > *мл-*), пор. схоже явище: *Ярославль* < *Ярослав* + *-jъ*; *Свірж* — це полонізована форма до укр. (слов'янського) *Свір(ь)*. Насправді цей ойконім похідний від суміжного гідроніма *Свір* (пр. Дністра), який має паралелі в інших слов'янських регіонах:

рос. *Свирь*, блр. *Свір*, що дає підстави етимологізувати їх як питомі утворення. Зазначені гідроніми пов'язані з прасл. **sǫvirь* / **sǫvira* [10, 280-281], [26, 24]. Штучними й надуманими (не підтверджені ані семантичним, ані словотвірним аналізом, ані поясненням підстав для відповідних фонетичних змін) виглядають етимології укр. *Северинівка, Сваричів, Свалява, Шепелі, Забора*, які К.М. Тищенко пов'язує з араб. *sabar* 'подорож, мандрівка, похід' (С. 25-26). У низці випадків автор нехтує основними принципами етимологічного аналізу оніма: 1) з'ясування структурної моделі (словотвірного типу) назви; 2) визначення твірних апелювативів або ж антропонімооснов; 3) з'ясування семантичної мотивації оніма, у зв'язку з чим часто виникає потреба етимологізації апелюватива, що є основною причиною його помилкових етимологій. Пор. з цього приводу прозорі українські (слов'янські) утворення, які Костянтин Миколайович тлумачить як арабські: *Корнієнкове* < *Коран*, *Кузьмівка* < *'Uthman* 'халіф Оман', *Шийки* < *шиїти*, *Яблунівка* < *jebel-*, *Ясенево* < *яси* (алани), *Ольхівське* < *Аллах* (С. 27), *Перемисьль*, *Радомисьль* < араб. *-миср-*, *Угли* < *'Uqqāl* 'мудрі' (С. 34), топонімооснова *Слобод-* < *slāba* 'твердиня' (С. 40), *Грабове* < араб., *Котовці* < *kātīb* (С. 53).

Незнання слов'янських дериваційних топонімних моделей, нерозрізнення мотивації власне назви та її твірної основи, штучне, не пов'язане етимологічно, зближення основ українських (слов'янських) ойконімів із випадковими співзвучними словами з інших мов, у тому числі з арабської, нехтування фонетичними законами української (слов'янських) мови призводить до численних ненаукових пояснень, якими рясніє рецензована праця К.М. Тищенка.

У передмові до книги «Етновна історія прадавньої України» автор зазначає, що ця праця не продовжує тематики попередньої («Мовні контакти: свідки формування українців»), вона її поглиблює. К.М. Тищенко справедливо зауважує: «Кожна географічна назва — історичний документ» (С. 7), але його потрібно ще вміти прочитати. «Етновна історія прадавньої України» поглиблює три тематичні напрями з «Мовних контактів...» — іранський, кельтський і готський.

Це фактично збірка нарисів про історію місцевих мовних контактів праукраїнців (наддніпрянських слов'ян) з іранцями, кельтами й готами від XVI ст. до н. е. до XVI ст. н. е. (С. 8).

Уже у Вступі, переповідаючи фрагменти лекції французького професора Лева «Релікти кельтських мов у Франції», автор вдається до ремарок на зразок: «Назва району Києва «Вітряні гори», якщо вона давня, дуже ймовірно походить від етноніма готів...» (С. 10), «...с. *Ганнопіль* < готс. *gandno* 'чаклування'...», «...*Голубівка* — це знову переклад реалії *columban* 'чернець-колумбан'...» (С. 10). Доіндоєвропейський корінь **mal-*, відбитий, на думку К.М. Тищенка, в албан. *mal* 'гора, гори', румун. *mal* 'берег' (зазначені апелятиви фахівці пов'язують з реліктами палеобалканських мов [27, 25-28]), автор знаходить і в оронімі *Молода* на Івано-Франківщині (існує низка етимологічних версій для цієї назви, наведених у книзі М. Габорака [28, 248]), і в назві р. *Молокиш* у бас. Нижнього Дністра, хоч гідронім належить до найдавніших слов'янських утворень краю. У його основі географічний термін *молока*, оформлений суф. *-иш* [29, 63], [30, 226].

Читаємо далі: «В Україні низка кельтських основ також збереглася лише в топонімії: кимр. *tref* 'село' (*Требухів* (Київщина), *Трибухи* (Вінниччина), *Теребовля* (Івано-Франківщина; це поселення зафіксоване на Тернопільщині. — С.В.)), *Sucellos* 'ім'я божества', пор. р. *Сукіль*..., *chū* 'дім' (*Бахів* на Волині, *Друхів* на Рівненщині, *Малехів* на Львівщині)...» і т. д. Як відомо, кожна власна назва — це не штучне поєднання якихось компонентів. Вони утворюються за певними словотвірними моделями. Тому й неймовірними виглядають етимології *Требухів* від *tref*, *Сукіль* < *Sucellos*, *Бахів*, *Друхів*, *Малехів* < *chū*. З цього приводу авторів слід було б добре ознайомитися з принципами етимологічного аналізу апелятивної лексики взагалі й онімної зокрема. Відомий у фахових колах етимолог Л. Кіш свого часу слушно зауважив: «Якщо слово можна проетимологізувати і як питоме, і як запозичене... етимолог чинить правильно, віддаючи перевагу першому поясненню». Отже, у процесі етимологізування лексики важливо дотримуватися так званого

принципу самобутності [31, 69]. Відповідно *Требухів* — це утворення з присвійним суф. *-ів* (< *-ов*) від особового імені *Требух* [17: 2, 1066] < укр. *требух* 'тельбух' [20: 5, 541], пор. типологічно споріднені антропоніми *Пузан*, *Пузач* [17: 2, 869]; *Теребовля* (у літописі згад. з 1097 р. як *Теребовль* [45: 157]). В основі цього топоніма ідентичний географічний апелятив зі значенням 'витереблене, розчищене від лісу, заростей місце' [22: 157]. Зазначений ойконім має численні типологічні паралелі, пор. хоча б укр. *Чертіж*. Гідронім *Сукіль* у бас. Дністра (Івано-Франківщина) має багату етимологічну історію: 1) мотивований в колі лексики гнізда прасл. **sukati* 'звивати, гнути, згинати' [32, 204-205]. 2. В основі назви прасл. **sQkyljь* < *sučyty* 'пливти тоненькою смужкою' [33, 53]. 3. Гідронім слід пояснювати в колі слов'янської дериваційної моделі з префіксом *су-* < **sQ-* [30, 264]. 4. Назва похідна від румун. *suci* 'сукасти, вити; вертіти, скручувати' + суф. *-el* [34, 239]. 5. Гідронім *Сукіль* < праформи **SQkьbь* < прасл. **sQkьbь* (пор. блр. діал. *сукол* 'кручений зубець, яким зв'язують два кілки в огорожі') [35, 20]. 6. Фонетично споріднений гідронім *Сукол* (*Сукіл*) — пр. Малого Серету доцільно кваліфікувати у зв'язку з дієсловами *сукасти* й *сучити*. Отже, *Сукол* — 'звивистий потік' [36, 192]. 7. Гідронім *Сукіль*, на нашу думку, слід пояснювати як похідний від певного **sQkьbь*, на що вказує, зокрема, форма родового відмінка — *Сукеля* [37, 539]. За умови праформи **SQkьbь* родовий відмінок мав би форму *Сукля*. Щодо безпосередньої мотивації середньонаддніпрянського гідроніма *Сукіль* показова назва гірського хребта *Sukiel* [38: XI, 558], біля підніжжя якого починається цей гідрооб'єкт. На цій підставі припускаємо, що гідронім вторинний до ороніма: **sQkьbь* 'гора зі сколотою вершиною' < **sьkolti*. Назви *Бахів*, *Друхів*, *Малехів* — це посесивні деривати від особових імен *Малех* [17: 1, 642], **Бах* (пор. пол. *Bach*, 1250 р.), **Друх* (пол. *Druch* [18: I, 13, 151]).

«Так само й наші кельтські говірки могли подекуди вживатися і в гунський час...пор. назви *Тихотин*, *Тихомель*, *Тиховиж* — 'житло гота, гуна, обра' (ірл. *teach* 'дім'), або назву села *Болохів* — буквально «розвалене» (кимр. *boloch*)...» (С. 12). Версія сенсаційна, але, безумовно, фантастична, оскільки *Тихотин* <

Тихота (пор. пол. аналог *Cichota* [18: I, 93]) + присвійний суф. *-ин* так як *Правутин* < *Правута*, *Чернятин* < *Чернята* й ін.; *Тихомель* — початково *Тихомль* — дериват з індивідуально-присвійним суф. *-jь* від *Тихомль* — усічений варіант від композитів *Тихомиль*, *Тихомир* [77, 282]; *Тиховиж* — утворення з індивідуально-присвійним суф. *-jь* від **Тиховидь* (із закономірною звукозміною *dj > ж* на українськомовному ґрунті); *Болохів* < антропоніма *Болохъ* + суф. *-ов-* > *-ів*, пор. ще неповноголосне пол. *Bloch* [77, 40].

К.М. Тищенко винайшов новий принцип структурування топонімів, начебто не знаючи усталеної і перевіреної часом та науковими студіями дериваційної моделі із присвійним суф. *-ів* (< *-ов-*), поширеної в усіх слов'янських мовах (за цими формантами закріпилася спеціальна функція, що виявлялася в утворенні присвійних прикметників, особливо, якщо основою є ім'я людини [39, 90]), — штучне членування на компоненти, зовні співзвучні з неслов'янськими лексемами. Передусім це стосується ойконімів, похідних від твірних імен з кінцевим *х*. Автор переконаний, що це кельтські релікти, у складі яких компонент *chū* 'дім, будинок' (С. 15), не зазначаючи навіть (бо для цього потрібні ґрунтовні порівняльно-історичні дослідження кельтських мов і праслов'янської), на якій підставі кельт. *ū* відповідає слов'ян. *-ов-*. Далі фантазія прогресує: «вперше отримано «мовну формулу» для кельтської Галичини...: с. *Бердихів*, *Бихів*, *Болехів*, *Болохів*, *Брахів*, *Глухів*, *Духів*... А кельтська Волинь — це *Бахів*, *Бихів*, *Борохів*, *Велихів*, *Глухи*, *Горохів*... А кельтська Чернігово-Сіверщина — це і є *Булахів*, *Глухів*, *Селихів*, *Требухів*, *Чернігів*... От у чому незрима присутність кельтів серед нас» (підкреслення наше. — С.В.). Слідуючи логіці К.М. Тищенка, усі наведені назви містять обов'язковий складник *-хів* < згаданого кельт. *chū*, препозитивні ж компоненти теж можна пояснити на кельтському ґрунті, наприклад: *Чернігів* < *Черніхів* < *Черн-і-хів*, *Черн-* < *teurn* 'князь' (у такому разі *Чернігів* — це 'князівський будинок'), *Глухів* < *Глу-і-хів*, *Глу-* < *glau* 'дощ' (*Глухів* — це 'дощовий будинок', 'будинок під дощем'). З погляду словотвору наведені ойконіми чітко ілюструють посесивну модель: похідні від зафіксованих імен *Бих*, *Брах*, *Глух*,

Горох, *Требух* [17: 1, 62, 97, 214, 237; 2, 1066], *Черніг* < *Чьрнѣгъ* [22, 174].

Крім кельтських реліктів, автор «не менш успішно» відшуковує й інші сліди в топоніміці України. Відразу ж зауважимо, що українські топоніми і справді відбивають чимало неслов'янського, адже й дані історії, і археології підтверджують перебування неслов'янських етносів на терені України. Проте, не заперечуючи субстратних і різних інфільтраційних іншомовних впливів, не вважаємо за доцільне цілком прозорі топоніми (з погляду словотвору) або ж такі, які мають слов'янську етимологію (що можна переконливо довести) зводити до формально співзвучних іншомовних складників.

МАДЯРСЬКИЙ СЛІД (ЗА К.М. ТИЩЕНКОМ) У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ

Чапліївка < маляр. *osepél* 'молотити' (с. 16; а як пояснити голосний *a* в корені і суфікс *-ій* в основі *Чаплій?* — С.В.), *Усівка* < маляр. *úszik* 'плавати' (С. 16). У такому разі, як заперечити існування укр. антропоніма *Ус* (похідні *Усик*, *Усатенко*, *Усатюк* [17: 2, 1085]) і його зв'язок з апелятивом *ус* < псл. **Qsъ?* *Лушники* < маляр. *lucos* 'мокрий, грузький' (С. 17). Автор ігнорує історичну фонетику української мови: *Лушники* < *Лущники* (дисиміляція *-чн-* — *-шн-*, так як *рушник* < *ручник*, *соняшник* < *сонячник*, *калашник* < *колачник* і т. д.) < *лущник* (пор. укр. діал. *лушник* 'лучник' [20: 3, 302]). Назва озера *Ретеж* < маляр. *réti* 'луговий' (С. 17; а яку ж тоді функцію виконує формант *-еж-?* — С.В.). *Ретеж* < *Ретяж* (у поліських говірках *ε > e*) < *ретежь*, *ретіжь* 'ланцюг'. Назва відбиває метафоричну семантику: *'об'єкт з витягнутою береговою лінією'. Пор. відповідно типологічно споріднений гідронім *Батіг* у бас. Дністра [37, 35]. *Мезин* < маляр. *méz* 'мед' (С. 17). Насправді ж *Мезин* < *Мѣзинь* (діалектна зміна *ě > e*) < псл. **mězinь* [3: 18, 227], пор. ще споріднене укр. прізвище *Мезенець* [17: 1, 674] < *Мезинець*. Назва річки *Лоска* < маляр. *locsan* 'плескати-ся' (С. 17), тоді як *Лоска* < укр. *лоск* 'блиск гладенької поверхні' (що характерно для рівнинних річок) < псл. **lōskъ* [20: 3, 290]. Навіть прізвище *Кучма* К.М. Тищенко пов'язує з угор. *kucsma* 'хутряна шапка' (С. 17), тоді як укладачі «Етимологічного словника україн-

ської мови» довели, що не лише угор. *kucsma*, але й молд. *кучма*, румун. *cusimă* запозичені з укр. *кучма*, яке розвинулося з прасл. **kičьta* [20: 3, 168-169].

К.М. Тищенко цілком справедливо зазначає, що «комбінаторні можливості звуків мов світу величезні, але не безмежні» (С. 18), тоді чому ж він доходить сенсаційних висновків, етимологізуючи власні назви винятково за їхнім формальним збігом із низкою іншомовних лексем? Історично сліди носіїв цих мов (наприклад, іранських, кельтських, угорських та ін.) на території України однозначно не підтверджують без детального лінгвістичного аналізу, етимологічної інтерпретації на матеріалі зазначених мов. Як інакше назвати як не формальною комбінаторикою звуків етимологію укр. *Фастів* < кельт. (ірланд.) *fas* = *fast* 'порожній, незаселений' (С. 19). Ойконім *Фастів* < *Хвастів* < *Хваст* (< *хвастати* 'хвалитися') + присвійний суф. *-ів*, пор. відповідно укр. прізвище *Хваста* [17: 2, 1119]. Те ж саме можна сказати і про гідронім *Нетеча*, у якому автор вбачає складник *не-* зі значенням 'було колись' і *-теч-* < кельт. *teach* 'будинок' (С. 20). Водойми з назвою *Нетеча* засвідчені в різних слов'янських мовах і мотивовані цілком зрозумілими, з погляду етимології, географічними термінами на зразок укр. діал. *нетеча* 'дуже велике непрохідне болото, заросле кущами', рос. діал. *нетеча* 'відсутність течії', пол. *nieciecz* 'непроточна вода' < прасл. **ne-tekja* [10, 180].

ГОТСЬКІ СЛІДИ

Укр. ойконіми *Вергуни* < готс. **Fairguneis* 'верховне язичницьке божество' (С. 21), тоді як *Вергуни* — це так звана родова назва, в основі якої особове ім'я *Вергун* [17: 1, 141] < *вергун* < *вергти* [20: 1, 352]. Назви з кореневим *Став-*: *Ставище*, *Ставне* < готс. *staua* 'суддя' (С. 22). Складається враження, нібито не існувало укр. апелятивів *став* < прасл. **stavъ* [20: 5, 389], а поселення не могли розташовуватися поблизу ставів.

К.М. Тищенко виділяє лише три «етномовні історії з часів прадавньої України» — найістотніша кельтська, далі готська та іранська (С. 25). Закономірно постає запитання: а де балтійський, іллірійський, фракійський сліди? І чи все те, що «не своє», насправді є таким.

Перший розділ книги названо «Іранська мовна історія прадавньої України». За словами автора, тут розглянуто мовні наслідки перебування в Наддніпрянщині й довкола неї іранських племен: скіфів, сарматів, аланів, ясів (С. 29). Звичайно, контакти давніх іранців із праслов'янами незаперечні, свідчення чого — низка апелятивних лексем й онімів, які витлумачені на іранськомовному ґрунті. Проте чи можна такі іранські запозичення, особливо коли йдеться про власні географічні назви, вимірювати сотнями. К.М. Тищенко вважає, що можна. У цьому розділі дослідник вдається до історичного екскурсу — перші писемні згадки про арабів, контакти давніх арабів з іншими індоєвропейцями, у тому числі й протослов'янами; роль конярства на теренах Північного Причорномор'я; контакти арабів з неіндоєвропейцями, зокрема з фіно-уграми; скіфи і сармати на українських теренах тощо. Розвиваючи «іранську» тему в ономастиці України, К.М. Тищенко спирається передусім на дослідження О.М. Трубачова і В.В. Мартинова з цієї проблематики, висловлюючи й свої гіпотези, які, однак, вимагають критичного переосмислення, наприклад: гідронім *Плетена* та споріднені назви дослідник, спираючись на етимологію назви *Плетенецький* (лиман) О.М. Трубачова, пов'язує з давньоінд. **pltu* 'широкий', а гідронім *Мизунку* — з іран. *mes* 'мідь' (С. 41), назву пот. *Кубань* (на Львівщині), за аналогією до російської *Кубані*, яку О.М. Трубачов зводить до давньоінд. *kubā* 'звивиста', теж пояснює на іранському ґрунті (хоч це вже не Північне Причорномор'я!). Зауважимо, що гідроніми з основою *Плет-* поширені в різних слов'янських мовах, пор., наприклад: рос. *Плетеная* [40, 165], хорват. *Pletna* [41: II, 72] та ін. Значена основа має чітку слов'янську етимологію (< *плетти*). Це гідроніми здебільшого з викривленою конфігурацією річища. Пор. з цього приводу споріднену назву пот. *Оплети* (бас. Середн. Дністра): тече крутою улоговиною [38: VII, 555]. Назва р. *Мизунка* < ойконіма *Мизунь* (*Мизунь* — вторинна форма від *Мизунь* < прасл. **tězuntь* [3: 18, 231]) + суф. *-к(а)*. Гідронім *Кубань* (бас. Верхн. Дністра) — це фонетично трансформована форма: *Кубань* < *Кувбань* < *Ковбань*, пор. відповідно укр. діал. *кубан'а* 'русло річки' (при *ковбан'а* 'вир у

річці») [42, 110], блр. діал. *кубаня* 'вибоїна' [43, 374] < прасл. **kǫlban'a* [3: 13, 178].

На території України засвідчено чимало назв поселень, похідних від антропоніма *Сас*, який К.М. Тищенко пов'язує з іран. *sās* (С. 81), однак автор відкидає можливість іншої етимології цього оніма, який співвідносять із пол. *Sas* 'саксонець' < д.-в.-н. *sachs* 'меч' [20: 5, 183]. Крім цього, до основи *Сас*-К.М. Тищенко зводить і назви на *Саз*- (*Сазонівка*), *Сас*- (*Сасновщина*, *Сасанівка*), *Саф*- / *Соф*- (*Сафонівка*, *Софанівське*) (С. 81), що етимологічно безпідставно, оскільки назви на *Саз*- пов'язані з особовим ім'ям *Сазон* < *Созонт* < гр. *sōzon* (род. відм. *sōzontos*) 'рятівник', на *Сас*-, *Саф*- / *Соф*- — з антропонімами *Сахань*, *Сахно*, *Сахон* < календарного *Софон* < гр. *Sophonias* [44, 341, 344-345]. Абсолютно неймовірно тлумачення ойконіма *Сакуниха* як *Сак-уни-ха* < *сак-уни* 'скіфо-гуни' (С. 81). Назва *Сакуниха* утворена від антропоніма *Сакуниха* 'дружина Сакуна' (так як *Василиха*, *Михайлиха* і т. д.), пор. відповідно антропонім *Сакун* — дериват із суф. *-ун* від *Сак* < *Ісак* [17: 2, 92]. До ряду фантастичних пояснень слід додати й авторські (К.М. Тищенка) етимології ойконімів *Конева*, *Конів*, *Конище* < *Кон* < д.-іран. *kon* 'колодязь' (С. 82; а якже питома словотвірна модель із присвійним суф. *-ів* (< *-ов-*, *-ев-*) від засвідченого антропоніма *Кінь?*), назви поселення *Свірж* (Львівщина) < теоніма *Сварог* (С. 84-85). Насправді ж *Свірж* — полонізм; назва поселення вторинна щодо суміжного гідроніма *Свір*, *Свірзь* > пол. *Świerz* [13, 68-69]. Захопившись вилученням іранського стратуму в топонімії України, К.М. Тищенко не зовсім уважно прочитує навіть тих дослідників, на яких покликається. Так, наприклад, він зазначає, що «Тема іранської топонімії України звичайно обмежується назвами річок (Дунай, Дністер, Дніпро., Реут...)» (із покликанням на О.М. Трубачова; С. 86). Проте назву *Реут* (бас. Нижн. Дністра) О.М. Трубачов пояснював якраз як слов'янську: це релікт давнього дієприкметника **revQto* [30, 220]. Свої «бездоганні» висновки дослідник «іранського фракталу топонімії України» додатково підтверджує, знайшовши іранський слід у топоніміконі Угорщини, Франції, Італії, Німеччини, Чехії, Польщі. Зрозуміло, що в такому разі Україна

не може стояти осторонь, адже тут і *Мазники* < перс. *mes* 'мідь', *mesin* 'мідний', і *Познань* < перс. *roxtan* 'варити', основа теп. часу *раз-*, і *Сухота* < перс. *suxtan* 'палити', і *Рокита* < д.-іран. *raox* 'білий' (С. 92), і *Берестове* < перс. *pārāst* 'віруючий' (С. 93) та ін. Однак усі начебто іранські етимології К.М. Тищенка можна спростувати при їх лінгвістичному аналізі: *Мазники* < антропоніма *Мазник* [17: 1, 633] < укр. *мазник* 'продавець дьогтю' [20: 3, 358]; *Познань* — дериват з індивідуально-присвійним суф. *-йь* від давнього антропоніма *Познань*; *Сухота* < географічного апелятива *сухота* 'засуха', 'острівець на болоті'; *Рокита* < *рокита* 'верба' (пор. відповідно назву поселень *Верба* в Україні) [20: 5, 118, 486]; *Берестове* < *берестовий* < *берест* (пор. ще типологічно споріднені назви *Березове*, *Дубове*, *Липове*).

Складається враження, що Костянтин Миколайович досить оригінально опрацював літературу. Те в працях дослідників із спорідненої проблематики, що не узгоджується з його концепцією, він замовчує або ж не помічає. Так, зокрема, трапилося і з етимологією етноніма *поляни*, який автор аналізує як **no* + *алани* (С. 93), але ж, читаючи працю О.М. Трубачова, присвячену етногенезу й культурі давніх слов'ян, він не міг не помітити переконливої етимології цього етноніма — **pol'ane* 'жителі полів' [45, 234]. Про «химерну» етимологію свідчить також такий перелік: ойконім *Яценків* походить від іран. етноніма *яси* (через півд.-слов. вплив; С. 100; щоправда, незрозуміло, чому проігноровано слов'янську модель із присвійним суф. *-ов-* > *-ів-*: *Яценків* < *Яценко* [17: 2, 1262]; *Шкробове*, *Шкроби* — пов'язане з іран. *Шекераб* 'солонка вода' (С. 101; пор., однак, укр. антропонім *Шкроб* < *шкробати* [17: 2, 1210]; *Харківці* < іран. *xwar-* 'сонце' (С. 101; пор. з цього приводу укр. ойконіми *Харків*, *Харкове* й антропонім *Харко*); гідронім *Прість* (рукав Прип'яті) < іран. *pārāst* 'віруючий' (С. 103; назва пов'язана з укр. діал. *прість* 'безодня, глибина', 'ділянка річки з уповільненою швидкістю течії', пор. ще рос. *прость* 'протока', блр. *просць* 'частина річки' < прасл. **prostь* [10, 225]); гідронім *Хоружівка* < іран. *xoroz* 'півень' (С. 108; це утворення від антропоніма *Хоружий* < *хоружий* 'хорунжий' [17: 2, 1132]).

До таких, що сформувалися на іранськомовному ґрунті, автор відносить і ойконіми з основою *Нестор-* / *Нестер-* (С. 114), і назви поселень, як-от *Манівці* чи *Маньківці* (С. 114), *Богданове*, *Богодарове* (С. 116); гідронім *Оврад-Дівка* (пониззя Дністра) теж зараховано до іранізмів (точніше його першу частину; С. 118). Насправді ж це помилково передана в джерелі форма *Owrad-diewka* від рос. оврагъ *Дѣвка* (XVIII ст.) < *Ділка* [29, 30]; *Фалемичі* < *фалиси*, *хвалиси* 'хорезміїці' (С. 119; історично це *Хвалимичі* — форма мн. від патроніма **Хвалимичь* [46, 141]); *Сураж* < *Sūrīyue* 'Сирія' (С. 121; це дериват з індивідуально-присвійним суф. -*жь* від антропоніма **Сурадъ* із подальшою звукозміною -*dj-* > -*ж-*); численні *Слободи* < іран. *selah + abad* 'озброєне селище' (С. 122; етимологічно прозора назва з апелятивом *слобода* 'поселення, звільнене на якийсь час від феодальних повинностей' в основі); *Моргунівка*, *Моргунове* < *Морг-* < іран. *targ* 'лука' (С. 126; в основі цих назв укр. антропонім *Моргун* [17: 1, 706], оформлений присвійним суфіксом).

Другий розділ «Кельтська мовна історія прадавньої України» «окреслює контури кельтської мовної проекції давньої історії України» (С. 137). К.М. Тищенко справедливо зауважує, що давні слов'яни контактували з кельтами. Про такі контакти свідчать передусім пам'ятки матеріальної культури. Розкриваючи історію кельто-слов'янських взаємин, автор покликається на праці таких відомих дослідників цього питання, як Л. Крушельницька, В. Сєдов, О. Шахматов, О. Стрижак. Дослідник розтлумачує етимологію кельтських етнонімів *кимри*, *кимєри*, *кимєри*, беручи за основу згадки про них в античних джерелах, зокрема в Геродота і Страбона. Головно ж увагу К.М. Тищенко приділяє «топонімічним ознакам присутності кельтів в Україні, зосереджених, зокрема, в Галичині, на Волині й Чернігово-Сіверщині» (С. 138). Проте, коли справа доходить до пояснення конкретних географічних назв, автор укотре піддається спокусі штучного зближення зовні подібних форм. Причому, зближуючи їх, він ігнорує правила фонетики, морфонології, словотвору. Наприклад, як можна науково обґрунтувати зв'язок етнонімоснови *ким(и)р-* з ойконімом *Буймер* на Сумщині (С. 151)? Чому

топонімоснову *Хмел-* (*Хмелів*) слід вважати саме кельтською, а не слов'янською? Адже на українському (і ширше — слов'янському ґрунті) досить поширений антропонім *Хміль* (*Хмель*) < фітономена *хміль* (діал. *хмель*) [17: 2, 1125]. Такого роду пояснення К.М. Тищенко обґрунтовує застосуванням методу топонімічного контексту (С. 152), хоч у порівняльно-історичному мовознавстві такого методу не відзначено. Існує типологічний метод (на рівні семантики, структури). Шукаючи підтвердження для своїх висновків, дослідник пише, що «епохальною подією стало відкриття Л. Крушельницькою і М. Смішком у с. Бовшів ІФ виразних і безперечних археологічних свідчень присутності кельтів на Дністрі... Це поклало край попереднім наївним етимологіям, і відтоді хоронім Галичина вважається спогадом про кельтське минуле краю» (С. 159). Однак Костянтин Миколайович висловлює лише частину правди, зокрема тої, що фрагменти археологічної пам'ятки можуть свідчити не про наявність того чи іншого етносу на певній території, а про його інфільтрацію. Щодо покликання в цьому сенсі на О.М. Трубачова про зв'язок топоніма *Галич* із кельт. етнонімом *галати* (С. 159), то думки самого О.М. Трубачова про цей зв'язок суперечливі. Так, у 6-му випуску «Етимологічного словника слов'янських мов» (за ред. О.М. Трубачова) сказано, що ойконім *Галич* походить від імені *Галиця* < прасл. **galica* [3: 6, 92], а в праці «Етногенез і культура давніх слов'ян» дослідник указує, що назви *Галич*, *Галичина* пов'язані, імовірно, з іменем *галатів* [45, 47]. Складно збагнути, чому виразно слов'янські топоніми на зразок *Широкий* (-*a*, -*e*) (пор. типологічно споріднені топоніми *Глибокий* (-*a*, -*e*), *Довгий* (-*a*, -*e*), *Вузький* (-*a*, -*e*)) потрібно пояснювати на неслов'янському ґрунті < іран. *šir* 'молоко' ~ кельт. *молок-* (С. 184).

К.М. Тищенко відносить до кельтських (услід за О. Шахматовим) і топонім *Волинь*, вважаючи його похідним від кельтського етноніма *вольки* (через герман. **walhōz*; С. 194). Проте автор чомусь знехтував детальною історією питання про етимологію топоніма *Волинь*, над якою працювали не лише О. Шахматов, але й Г.А. Хабургаєв, В.П. Нерознак, Р. Мароєвич, Л.В. Куркі-

на, О.М. Трубачов, який до речі, схилявся до праслов'янської етимології *Волині* [47, 429-430] (про різні версії етимологізації *Волині* див. [46, 181-189]).

Розвиваючи кельтську проблематику в топонімії України, Костянтин Миколайович зазначає, що в процесі тривалих етимологічних студій було виокремлено значний список українських топонімів із кельтським підґрунтям — 230! Ці назви поселень дослідник локалізує біля витоків різних річок України. До зазначеного переліку потрапили такі «кельтизми», як *Немирів* (насправді ж до антропоніма *Немир* + присвійний суф. -ів (-ов)), *Вовче* (насправді до прикметника *вовчий*, пор. типологічно споріднені ойконіми *Ведмеже*, *Свинячий* та ін.), *Теребєжі* (насправді до географічного терміна *теребіж* < прасл. **terbiti* 'чистити, очищати' [20: 5, 550]), *Кальне* (насправді до прикметника *кальний* 'брудний' < прасл. **kaľnъjъ* [3: 9, 129]), *Бологівка* (насправді до антропоніма *Болог* < прасл. **bolgъ(jъ)* [3: 2, 174]), *Чорнотичі* (насправді до патроніма **Чорнотич* < *Чорнота* < прасл. **čьrnota* [3: 4, 154]) та ін. (С. 205-207). Фактично К.М. Тищенко своїми етимологіями заперечує основи слов'янського порівняльно-історичного мовознавства, оскільки, знаючи відповідні словотвірні, фонетичні, семантичні аспекти аналізу лексичного матеріалу, складно виводити ойконіми *Теребєжі*, *Теребуще*, *Теребухів* від кельт. *tref* 'місто, поселення', топонімооснову *Пліх-* < кимр. *plethu* 'плести' (С. 208), ойконіми *Космач* < кимр. *cosb* 'покарання' (С. 211), *Малин*, *Мальчин* < кимр. *mael* 'князь' (С. 215), гідронім *Ольхівка* < **walhōz* 'волохи' (С. 217), назву поселення *Нігин* < кельт. теоніма *Nig*, пор. лімнонім на півночі Ірландії *Lough Neagh* (С. 218).

Методично неправильно вважати назву поселення *Коростень* (первісно *Изъ(с)коростънь*: прасл. **jъz(s)kьrstiti*, **korstьnъ* / *(*s*)*korstьnъ* [5, 240-243]) кельтською, навіть якщо слов'ян. *корста* (до речі, ця лексема має й інші значення, крім 'труна') вважати лексичним проникненням з пракельтської мови до праслов'янської. Власна назва виникла безпосередньо на слов'янському ґрунті (про що свідчить її словотвір), а генетичний зв'язок на апеллятивному рівні не стосується етнічної атрибуції оніма.

Автор аксіоматично стверджує присутність кельтів у Верхній Наддністрянщині в II–I ст. до н. е., покликаючись на російського дослідника О.Д. Мачинського (С. 233). Однак О.Д. Мачинський зазначає, що групи кельтського чи кельтсько-іллїрійського населення, які займали в останні століття до н. е. окремі райони Верхньої Наддністрянщини, не були особливо чисельними (свідчення цього — одна археологічна пам'ятка кельтського типу в цьому регіоні. — С.В.). Це зумовило те, що на початку н. е. (можливо й раніше) вони розчинилися в середовищі численнішого населення [48, 63], у якого вже була своя топонімія. Воно виділилося з масиву індоєвропейських племен у перших століттях II тис. до н. е. і стало базою для створення праслов'янської культури [49, 23].

У своїх топонімічних студіях К.М. Тищенко спирається переважно на О.М. Трубачова, зокрема на його монографію «Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация» (М., 1968), відому тим, що автор виділив у ній суцільні ареали неслов'янських гідронімів (іллїрійські, германські, кельтські, фракійські та ін.). Однак з того часу з'явилося чимало нових топонімічних (гідронімічних) досліджень, де низку етимологій О.М. Трубачова переглянуто і спростовано, наприклад: *Rieger J.* W sprawie wpływów germańskich na toponomastykę w dorzeczu Sanu, górnego Bugu i górnego Dniestru // *Rocznik slawistyczny*. — Wrocław etc., 1970. — Т. XXVI. — Cz. I. — S. 13–25 (ідеться про гідронімооснову *Молод-*); *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). — К., 1998 (гідроніми *Грана*, *Грань*, *Грон*; *Іква*; *Отавин* / *Отавня*; *Стрий* і т. д.); *Карпенко О.П.* Гідронімія Центрального Полісся. — К., 2003 (*Горинь*, *Норинь* та ін.); *Вербиц С.О.* Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. — К., 2007 (*Жон* / *Зон*, *Черхава* та ін.).

У підрозділі «Болохів-Любар: кельтські корені болохівських князівств» автор пояснює такі ойконіми, як *Болохів*, *Кудин*, *Белз*, *Кобуд*, *Сімоць*, *Бакота*, *Воззягль*, *Дядьків*, *Чернятин*, *Губин*, *Микуличин* та ін. Для кожного з них він знаходить кельтський етимон: *Болохів* < кимр. *boloch* 'руйнувати' (виявляється,

що від цієї основи похідні і *Болохів* на Івано-Франківщині, і *Бологівка* на Харківщині, *Боложівка* на Тернопіллі; С. 254), *Возвягль* < кореня *-ванг-*, *-ванж-* (пор. *vangelo* ‘Євангеліє’; С. 256), *Губин* < кимр. *gof* ‘коваль’ (С. 257) та ін. Відразу ж слід зауважити, що К.М. Тищенко не вивчив детально історії питання про походження зазначених ойконімів, яку висвітлено в «Етимологічному словникові літописних географічних назв Південної Русі» (К., 1981). Там зазначено, що, наприклад, *Возвягль* (сучасний Новоград-Волинський Житомирськ. обл.) — це давнє слов’янське утворення з індивідуально-присвійним суф. *-jь* від імені **Въз(въ)вггльь*, спорідненого з лексичним гніздом *звягати* ‘шуміти, галасувати’, *Болохів* < давньослов’янського імені *Болохъ* < *Болеслав*, *Губин* < антропоніма *Губа* < слов’ян. *губа* < **gQba* і т. д. Крім того, у топонімії болохівських князівств і прилеглих земель дослідник виділяє низку інших мовних пластів (С. 267), що теоретично можливо, однак погляньмо, чи всі іншомовні топоніми є насправді такими.

Малярський пласт: *Вариводки*, *Мізоч*, *Кунча* (ці назви мають слов’янську структуру, а отже, й етимологію: *Вариводки* < *Вариводи* (*a*) < укр. *варивода* ‘вередлива людина’ [17: 1, 129]; *Мізоч* < прасл. **mъzokъ* [3: 18, 228]; *Кунча* < *Конча* (*y* < *o* під впливом задньоязикового *k*, пор. відповідно *кунець* < *конець*) < *Конець* / *конець* + *-jь(a)*).

Готський пласт: *Славута*, *Правутин*, *Миротин* і т. д. (ці назви також мають слов’янську етимологію: *Славута* < *славута* < *слава* [20: 5, 294]; *Правутин* < антропоніма *Правутин* (пор. пол. ойконім *Prawutyn* [18: II, 294]); *Миротин* < антропоніма **Мирота*, пор. пол. антропонім *Mirocin* [18: II, 104]).

Іранський пласт: *Соснівка*, *В’язовець* (назви виникли на слов’янському ґрунті: *Соснівка* < апелятива *соснівка* < *сосна* [20: 5, 359], *В’язовець* < *в’язовець* < *в’язовий* < *в’яз* < прасл. **vęzъ* [20: 1, 442]).

Досить цікавий етюд про зближення слов’янських гідронімів з основою *Тар-* із кельтським топонімом *Тара* (головна резиденція верховних королів; С. 269–275). К.М. Тищенко зазначає, що історична форма ірланд. *Тара* — *Temra* (С. 270). Щодо слов’янських гідронімів *Тара* (пор., наприклад, *Тара* на Брян-

щині й у бас. Оки), то автор знехтував можливість їх етимологізації на слов’янському ґрунті, а саме в гнізді лексики гнізда прасл. **tariti*, **toriti* ‘пробивати собі шлях’ (дет. див. [4, 247]). Безпідставно, на нашу думку, тлумачити як кельтські й слов’янські топоніми *Триглав* (словен. *Triglav*, пол. *Trzygłów*, рос. *Триглав*; С. 276), навіть коли йдеться про їхню міфологічну спрямованість. Тут радше слід розвивати ідею потрійності чогось, яка не обов’язково пов’язана з міфологією, наприклад: гора *Triglav* у Словенії має три вершини. Щодо топонімів із зазначеною ідеєю, то її репрезентує не лише кельтська міфологічна традиція. До речі, бог (богиня) із трьома головами відомий (відома) багатьом індоєвропейським народам: *Троян* (східні слов’яни), *Триглав* (балтійські слов’яни), *Геката* (фракійці), *Тримурті* (індуси) і т. д. [50, 77-87].

Для дослідників у сфері ономастики й етимології давно відомий принцип: якщо слово (онім) можна аргументовано проаналізувати (пояснити) на питомому ґрунті, то не слід намагатися його етимологізувати як чужорідне. З цього погляду привертає увагу пояснення К.М. Тищенко літописного ойконіма *Суздаль* < **судъ-здаль* ‘суд гота’ (С. 281), тоді як цей онім цілком обґрунтовано пояснюють на слов’янському ґрунті: **SQzъdaly* — дериват від пасивного дієприкметника мин. часу *съзъдалый* > *суздаль* (пор. блр. діал. *суздаль* ‘високий незграбний підліток’ [25, 136]). Українські топоніми *Дорогань* (Житомирщина), *Дороганівка* (Дніпропетровщина) дослідник пов’язує з кельт. *darogantw* ‘ворожит, провидець, віщун’ (С. 286), тоді як у їхньому складі цілком етимологічно прозорий слов’янський антропонім **Дороган* (пор. споріднене укр. прізвище *Дорогань* [17: 1, 324]), який має паралелі в інших слов’янських мовах: блр. *Дараган*, болг. *Драган*, д.-чес. *Drahan*, пол. *Drogan* [18: I, 149] < прасл. **Dorganъ* (> **Dorganъ*) < **dorgъ* ‘дорогий’ [51, 65].

Третій розділ рецензованої книги «Готська мовна історія прадавньої України» «...містить контур готської проекції давньої історії України...» (С. 300). Це надзвичайно цікава проблема в контексті слов’яно-германських взаємин. Тут важливо розмежовувати доготські слов’яно-германські контакти та їх відбиття в мові давніх слов’ян і власне готські, періоду

II–IV ст. н. е. з відповідною лінгвопроекцією на слов'янську мовну основу. Ця проблема не нова для слов'янських лінгвістів. З цього приводу К.М. Тищенко слушно покликається на праці В.В. Мартинова. Проте розробляти її (проблему) слід дуже обережно, особливо коли йдеться про готські релікти в слов'янському оніміконі, оскільки реконструкція тієї чи іншої праформи має ґрунтуватися на чітких принципах порівняльно-історичного мовознавства загалом й етимології зокрема (врахування фонетичних, семантичних, дериваційних, лінгвогеографічних аспектів під час етимологізування лексики). Слід мати на увазі, що етимологічний аналіз лексики як апелювальної, так і пропріальної — це не звичайне порівняння фонетично подібних слів, а насамперед визначення словотвірної моделі, за якою утворилася та чи інша лексема. Проте, як свідчить онімний матеріал, який К.М. Тищенко презентує як готський, дослідник довільно тлумачить зазначені вище принципи. Так, він стверджує, що етнонім готи досі впізнаваний у рос. ойконімах *Гдов, Двина*, пол. *Gdynia, Gdów* та ін. (С. 301). Однак Костянтин Миколайович не оригінальний, оскільки про германську версію зазначених назв говорили ще до нього, шкода, правда, що він не вважає за доцільне згадати про це (про германську (готську) версію пол. *Gdynia, Gdecz* писав В.М. Топоров [52, 243], про рос. *Двина* — Ян Розвадовський [32, 77-78]). Проте сьогодні ці версії переглянуто в бік питомості зазначених назв, причому досить обґрунтовано. Маємо на увазі етимологію пол. *Gdynia, Gda, Gdańsk* С. Роспонда, який вбачав у їхньому складі прасл. **gъd-* 'мокрый, вологий' [53, 110]. Щодо рос. гідроніма *Двина*, а також споріднених назв уже давно висловлено думку про їхнє слов'янське походження: *Двина* < *двинутти* < прасл. **dvignQti* з подальшим спрощенням групи приголосних -*gn-* > -*n-* [10, 82].

В іншому фрагменті К.М. Тищенко простежує зв'язок італійських ойконімів на зразок *Martinengo, Romanengo* та ін. з українськими онімами *Мартиненко, Романенко* тощо (С. 309–310). Зазначені назви не можна вважати генетично спорідненими. Автор сам зауважує, що італійський суф. -*engo* — це еквівалент германського -*ing* із присвійним

значенням (С. 309-310), а український формант -*енко* постав із форми середнього роду прикметників на -*еньк-ий* [54, 14].

На рис. 15–9 К.М. Тищенко наводить таблицю етномовної належності українських топонімів із суф. -*щина*, -(*ів*)*щина*. До готських, зокрема, він відносить такі назви, як *Оріхівщина* (< *Ares* 'готський Марс'), топонімооснови: *Бондарів-*, *Дроздів-*, *Козлів-* та ін. (С. 321). Складно коментувати такі «фантастичні» версії з огляду на їхню неймовірність, ігнорування загальновідомих слов'янських моделей із суф. -*щина* та -*ів* (-*ов*).

У наступному фрагменті К.М. Тищенко безапеляційно стверджує: «...відкрито цілий пласт назв річок з яскравою готською морфологічною рисою — формантом -*ава* (готс. *ahwa* 'вода, річка'): *Волява, Видава, Піскава...*» (С. 322). Не можемо погодитися з К.М. Тищенко, що -*ава* — це готський формант. Топоніми з цим суфіксом (особливо гідроніми) поширені в більшості слов'ян. Фахівці вважають його архаїчним слов'янським, таким, що утворився шляхом перерозкладу основ через поєднання давнього прасл. -*vъ* з кінцевим голосним іменної *a*-основи. На його слов'янську природу вказує й те, що він широко представлений на апелювальному рівні, оформлював як іменні (іменникові та прикметникові), так і дієслівні основи. А.П. Корепанова зауважує, що іншомовні утворення з подібними за звучанням кінцевими компонентами географічних назв (герман. -*ahwa*, кельт. -*affa*, іллір. -*ua*, угро-фін. -*va* та ін.) могли на слов'янському ґрунті пристосуватися до питомих форм із -*ава*, але стверджувати, що слов'ян. -*ава* розвинулося з якогось із цих іншомовних формантів, немає підстав [55, 182-188]. Крім того, колишні «германські» етимології наведених автором гідронімів сьогодні вже переглянуто, наприклад: *Піскава* (басейн Середн. Дністра на Івано-Франківщині) < герман. **fisk-ah(w)a* 'рибна річка' [30, 52]. Цю назву вважають фонетично вторинною до *Піскова* внаслідок передавання давнішого -*ова* як -*ава*. Польський дослідник Я. Пігер наводить приклади такої заміни: *Brzeżawa* < *Brzeżowa* < *brzeg* [56, 24]; *Стинавка* (бас. Стрию на Львівщині) — генетично германська назва [30, 52]. На думку Я. Пігера, це вторинна форма до *Styniawa* (засвідчена в писемних джерелах

XVI–XVII ст.), зіставна з гідронімом *Styń* < слов'ян. *styń* 'болотисте вологе місце' [56, 23]. Інший польський дослідник Я. Доманицький кваліфікує цю назву 'як скеляста річка' < **stęń* 'річка, застінена стрімкими скелями' [57, 51-54]. Український ономаст В.П. Шульгач етимологізує цей гідронім у колі лексичного гнізда прасл. **tъnQ*: **tęti*: **sōtinava* < **sōtinati* [10, 187]. Цю версію підтримує і Ю.О. Карпенко [58, 43].

Шукаючи підтвердження своїм «готським» етимологіям, К.М. Тищенко зауважує: «Те, що цього досі не сталося, означає, що дослідникам не траплялася нагода обстежити систему ойконімів України саме через призму готського словника...Коли ж було розглянуто всю групу з 305 ойконімів України (267 різних основ), у яких формально виражені семантичні ознаки давности заселення (формант *-(іє)щина*, то присутність готських назв стала ще виразнішою на тлі загальної картини етномовно строкатого топонімічного ландшафту» (С. 324). Таким чином, для автора цілком достатньо зовнішніх (формальних) збігів, щоб констатувати «іншомовну» природу насправді слов'янської (української) топонімооснови, наприклад: *Вільхів-*, *Тернів-*, *Хомів-*, *Яремів-* (С. 321). Зазначену думку ілюструє також зближення топонімооснов *Сух-* (*Сухий*, *Суха*, *Сухе* і т. д.) і *Сосн-* (*Соснівка*, *Соснина*, *Сосновий* та ін.) з готс. *saiþs* 'спалена жертва' (С. 324). На підставі такого зіставлення К.М. Тищенко заперечує можливість слов'янської (неіншомовної) номінації поселення за характерними ознаками його топографії чи рослинного світу. Крім того, він забуває про те, що більшість поселень виникла в той період (XIV–XIX ст.), коли готів уже давно не було на терені України.

До готських дослідників зараховує й такі назви, як гідроніми й топоніми *Здвиж*, *Здвижень*, *Збруч*, оронім *Говерла* (С. 330-331), тоді як у фаховій літературі аргументовано доведено їхню питомість: 1) в основі гідроніма *Збруч* відповідний географічний термін, пор. пол. *zbrucz* 'мокра лука' [59: VIII, 394]. На підтримку саме такої версії може свідчити гідрографічна характеристика місцевості, де протікає річка *Збруч*: на берегах цієї водойми розташовані острівці давніх боліт [60, 17]. В.П. Шульгач виводить цю назву з

прасл. **SōbrQčь*, аналізуючи її в колі лексичного гнізда прасл. **brQčati* зі звуконаслідувальною семантикою [61, 175]. На підтримку такого пояснення теж указують позамовні чинники: річка тече скелястою долиною [62, 22], спричинюючи шум; 2) *Здвиж* < географічного терміна *здвиж* 'трясовина', пор. ще *здвижка* 'рух' < прасл. **dvigti* [20: 1, 17]; 3) *Говерла* < прасл. **obvǔrtla* [63, 85], [26, 110]. Отже, перш ніж щось констатувати, слід добре вивчити історію проблеми.

У підрозділі 16 «Ромни ~ Rómne: українська частка історії Риму» автор справедливо вказує на римський період в історії України. Проте цей період стосується не перебування римлян на території давньої України, як це можна сказати, наприклад, про фракійців, кельтів, іранців, тут ідеться про культурний вплив на порубіжні з Римом українські терени. Свідчення цього — численні знахідки римських монет на нашій землі. К.М. Тищенко вважає, що коли на території того чи іншого поселення знайдено римські скарби, то й назви цих поселень можна пов'язувати з добою античності: «Оскільки цілком очевидно, що факти знахідок римських монет недвозначно й переконливо свідчать про функціонування відповідних селищ у римські часи, повторюваність назв таких місцевостей може вказувати на належність також і самих назв до топонімічного пласту античних часів» (С. 342). У списку 132 повторюваних топонімооснов дослідник виділяє 35 готських, 29 іранських, 20 урало-алтайських, 16 кельтських, 16 слов'янських, християнських і язичницьких по 14 (С. 342). Так, до готських Костянтин Миколайович відносить такі назви, як *Тростянець*, *Стебник*, *Стецева* й ін. (С. 343; тоді як *Стебник* < прасл. **jьstǔbniĕ* [30, 263]; *Стецева* — дериват із присвійним суф. *-ев-* від антропоніма *Стець* < *Степан*; *Тростянець* < *тростяний* < *трость* < прасл. **trǔstь* 'очерет' [20: 5, 650-651]); до іран.: *Берестове*, *Сосниця* та ін. (С. 343; насправді *Берестове* < *берестовий* < *берест* < прасл. **berstь*; *Сосниця* < *сосниця* 'сосна' < прасл. **sosna* [20: 5, 359]); до урало-алтай.: *Бориничі*, *Солотвине*, *Копані* й ін. (С. 343; назви мають слов'ян. етимологію: *Бориничі* < патроніма *Боринич* < *Борин(а)*, пор. пол. *Воруп*, *Воруна* [18: I, 48]; *Солотвине* < діал. *солотвина* 'джерело із солоною водою',

‘солоне болото’ < прасл. **soltъvina* [10, 252-253]; *Копані* < географічного терміна *копань* ‘яма, наповнена водою’ < прасл. **koranь* [10, 123-124]); до кельт.: *Кривче, Вільшанка*, топонімооснова *Тереб-* та ін. (С. 343-344; зазначені назви постали на слов’янському ґрунті: *Кривче* < антропоніма *Кривець* + індивідуально-присвійний суф. -*ь* [64, 215]; *Вільшанка* < *вільшаний* < *вільха* < прасл. **olъxa* [20: 1, 400]; *Тереб-* < *теребити* < прасл. **terbiti* ‘чистити, очищати’ [20: 5, 550]. З цього приводу заслуговує на увагу думка Г.П. Смолицької про те, що «топонімія від основ **terb-* досить обширна і має спільнослов’янський характер». В основі цих назв терміни підсічно-вогневого землеробства [65, 84-85].

У підрозділі «Хейрус, Саватка: готський мовний релікт з Криму — лист 1652 року» К.М. Тищенко аналізує готський пласт у топонімії Кримського півострова. Перебування готів на території Криму загальновідоме, підтверджене численними історичними й мовними пам’ятками. Проте, базуючись лише на цьому підґрунті, не можна відносити ту чи іншу назву до готських, детально не проаналізувавши її структури, адже в топонімії Криму представлені й інші мовні шари — іранські, грецькі, тюркські та ін. Зокрема, дослідник вважає готськими топонім *Саватку* й історичну назву *Чуфут-Кале* — *Киркор* (С. 369), однак свого припущення не обґрунтовує лінгвістичними аргументами, пов’язуючи, щоправда, онім *Киркор* з готс. *kerek-* ‘церква’ (С. 369). З цього приводу зауважимо, що існує досить переконлива грецька етимологія цих назв: *Киркор* < **Κύρχωρ[α]* < *κύριος* ‘головний, основний’ і *χώρα* ‘країна, область, місцевість; місто’, *Саватка* < *σαββατικός* ‘суботній’ [66, 66, 72, 74]. Пропонуючи етимологічний коментар так званої кримготської лексики, К.М. Тищенко настільки захоплюється цією ідеєю, що забуває про один із базових законів етимології — врахування фонетичних відповідників у межах мов однієї генетичної сім’ї. Нехтування цим принципом може призвести до помилкових етимологій. Свідчення цього — пояснення укр. *колобок* з д.-герм. **kloibho-* ‘хліб, спечений на сковороді’ (С. 371). Проте такий зв’язок неймовірний з огляду на те, що дифтонг і.-е. -*oi-* на прасл. рівні відпові-

дав би *ě* > укр. *i*. Лексема *колобок* у корені має *o*, на первинність якого вказують якраз споріднені факти з інших мов: гр. *κόλλαβος* ‘вид пшеничного хліба, пиріг’, лтс. *kalbaks* ‘скибка хліба’ (С. 371). До таких неймовірних етимологій слід віднести і зближення топоніма *Самбір* з нім. *Zimmer* (С. 377). По-перше, ця назва вже має свою етимологічну історію (топонім пояснювали Я. Рудницький, О.М. Трубачов, М.Л. Худаш), а по-друге — цей ойконім чітко ілюструє слов’янську дериваційну модель: антропонім *Самборь* (двоосновне ім’я з компонентами *сам-* і *бор-* < *боротися* [67, 20, 84-85]; це ім’я зафіксоване в писемних джерелах XII ст. [18: II, 394]) + індивідуально-присвійний суф. -*ь*. Спірною виглядає й етимологія гідроніма *Σιβρίατα* в Північному Надчорномор’ї, яку К.М. Тищенко пов’язує з і.-е. **kēwero* ‘північний вітер’ (С. 381-382). О.М. Трубачов свого часу переконливо обґрунтував зв’язок твірної основи цієї назви з апеллятивом срібло: *Σιβρίατα* — ‘чиста вода’ [45, 287-288].

На окрему увагу заслуговують підрозділи 19 («*Базилівщина* й *Рунівщина*: рання церква IV–VIII століть у топонімії України») і 20 («*Сава, Пологи, Улянівки*: топонімічні докази хрещень у Наддніпрянщині в V ст.»), присвячені християнській тематиці в топонімії України. К.М. Тищенко зазначає: «Було зроблено спробу зіставити досліджувані назви селищ України з іменами найраніших церковних діячів IV ст. Василя Великого, Мартина Турського, св. Ієроніма, з реаліями готської та вірменської церков...» (С. 406). Погляньмо детальніше, як це авторові вдалося. Так, у низці укр. ойконімів він убачає готс. **gip* ‘Бог’ = нім. *God*: *Богутин, Богуші* (С. 407). Однак таке пояснення абсолютно ненаукове, оскільки, з погляду словотвору (дериваційна модель — основна ланка етимологічного аналізу), це слов’янські утворення: *Богутин* < антропоніма *Богута* (гіпокористик від *Богуслав* [17: 1, 81]), *Богуші* — родова назва у формі множини від антропоніма *Богуш* < *Богуслав* [17: 1, 81]. З приводу суфіксального -*ут-* пор. формально ідентичне *Борута* < *Борислав*. Позбавлене будь-яких підстав і тлумачення топонімооснов *Богдан-* як **По-гдан-* (С. 407), *Пекар-* < кімр. *pecar* ‘грішник’ (С. 409), *Киян-* < н.-ірл. *cill, cillin* ‘церква,

церківка' (С. 410). Пояснення пол. ойконіма *Kozarze* від етноніма *хозари* (С. 407) дискусійне, оскільки його можна пояснювати інакше — як родову назву від антропоніма *Kozarz* < пол. *kozarz* 'пастух кіз' [68: V, 233]. Сумнівно відносити до готських і назву *Боратин*, попри думку К.М. Тищенка, що в околиці цього села й деяких інших начебто згадано про готів (С. 414), оскільки це утворення з присвійним суф. *-ин* від давнього слов'янського особового імені *Бората* < *Борята* (гіпокористик від *Борислав* чи *Боримир*), пор. ще споріднені чes. *Bořeta* [69, 10], похідне хорват. *Boratin* [70, 60]. Малоімовірний зв'язок пол. ойконіма *Suraz* із *Surya* 'Сирія' (С. 417). Це дуже давня назва, що має відповідник в укр. ойконіміконі — с. *Сураж* на Тернопільщині. Назва поселення утворена від антропоніма **Сурадъ* за допомогою індивідуально-присв. суф. *-ъ* з подальшою зміною приголосних *-дж-* > *-ж-*.

Низку укр. ойконімів К.М. Тищенко пов'язує зі святом *Колумбом* або *Колумкілле* < ірл. *Coluim Cille* 'Голуб Церкви' (С. 418), як-от: *Колом'є* (Хмельницька обл.), *Коломийці* (Сумщина), *Клебани* (Львівщина) та ін. (С. 419-420). Чи справді існує такий зв'язок? Ойконім *Колом'є* згаданий в історичних джерелах як *Колимле* (1603 р.), *Kolomle* (1604 р.), *Kolomla* (1620 р.). Назва неоднозначна з погляду етимології: 1) від прасл. **kolmbъ* / **kolmbъ* < **kolma* / **kolmbъ* із загальною семантикою *'предмет, об'єкт вигнутої форми'; 2) *Коломля* < *Коломья* — дериват із суф. *-ъ* від **kolma* / **kolmbъ* [71, 79-80], [72, 279-280, 293]. Ойконім *Коломийці* < антропоніма *Коломисць* — дериват із суф. *-ець* від ойконіма *Коломия* [17: 1, 495]. Назва села *Клебани* утворена від антропоніма *Клебан* < апелятива *клебан* < *плебан* 'парафіяльний священик' [73, 140].

Твірні основи деяких укр. ойконімів, на думку К.М. Тищенка, приховують ім'я відомого на заході клірика VII ст. *Бѣди* (С. 427), наприклад, сс. *Бідин* (Чернігівськ. обл.), *Бідани* (Сумська бл.), *Бадів* (Закарпатська обл.) та ін. (С. 427). Щодо ойконіма *Бідин*, то це прозора форма з присвійним суф. *-ин* від особового імені *Біда* < апелятива *біда* [17: 1, 64], *Бідани* — родова назва від *Бідан* (пор. пол. аналог *Biedan* [18: I, 34]), *Бадів* < антропоні-

ма *Бадьо* < апелятива *бадьо* 'старший роками чоловік' [17: 1, 20].

Безпідставним вважаємо зв'язок основи *Дуб-* ойконіма *Дуб'є* з готс. *daurj-* (С. 431) з огляду на: 1) відсутність фонетичних підстав: готс. *daurj-* на слов'янському ґрунті не могло реалізуватися в *Дуб'є*; 2) в основі ойконіма *Дуб'є* апелятив *дуб'є* < прасл. **dQbъje* [3: 5, 97-98]. До розряду штучних етимологій слід віднести й пояснення таких назв, як *Кирнасівка*, *Кирносове*, *Кирдани*, у яких К.М. Тищенко виділяє основу *Кир-* 'пан'. На його думку, *Кирдани* — це *Кирдани* 'пани готи' (С. 438). До такого хибного пояснення призвело нерозуміння структури зазначених назв. Ойконіми *Кирнасівка* і *Кирносове* утворені від антропоніма *Кирнас* як варіантного до *Кирнос* < **Кирнонос(ий)*, пор. відповідно рос. діал. *кирнаносый* 'курносий' < прасл. **kyrnonosъjъ* [3: 13, 233]. Назва *Кирдани* — форма множини від антропоніма *Кирдан*, про який уже писали українські ономасти, споріднюючи його з такими особовими іменами, як укр. *Кордан*, блр. *Кордан*, чes. *Kardan*, пол. *Kierdan*, що розвинулися на основі апелятивної лексики на зразок укр. *кирда* 'людина з коротким або кирпатим носом' [74, 108-110], [75, 101-102].

Назви на зразок *Рунівщина* (Полтавська та Харківська обл.), *Руно* в Росії К.М. Тищенко тлумачить на основі апелятива *руни* 'літери давньогерманських алфавітів' < готс. *rūna* 'таємниця' (С. 439), однак автор забув, що в слов'янських мовах є апелятиви *руно*, *руна* 'молоді густі сходи посівів', 'хвоя смереки; гілки смереки разом із хвоєю', похідне *рунний* 'пишний, буйний' < прасл. **runo* [20: 5, 143]. Крім того, назви як-от *Руна* на заході України, зокрема на Закарпатті, можуть відображати діалектні процеси в прикметнику *рівний*: *руній* [76, 29].

Складно повірити, що ойконіми, мотивовані антропонімом *Сава*, похідні саме від імені святого *Сави* — першого мученика за віру з племені готів (С. 446). Фонетично безпідставно також виводити ойконіми *Сопич*, *Сопин*, *Сопів*, *Сопім* від зазначеної антропонімооснови. До речі, ойконім *Сопім* відгідронімного походження. В основі ж назви водойми прасл. **sopotъ* 'джерело, струмок' [45, 141].

У наступному фрагменті своїх топонімічних роздумів К.М. Тищенко виокремлює назви, у яких, на його думку, відображене ім'я готського єпископа *Уніли* (С. 446): *Войнилів* (Івано-Франківщина), *Унятичі* (Львівська обл.) та ін. Однак такі «стрункі» висновки спростовує елементарний аналіз структури цих назв: *Войнилів* — дериват із присвійним суф. *-iv (-ov)* від антропоніма *Войнило* — народнорозмовна форма від імені *Война* < давнього слов'ян. *Воинъ*, а *Унятичі* < патроніма **Унятич* < *Унята* (пор. пол. антропонім *Unięta* [18: II, 640]) — гіпокористик від слов'янських композитів на зразок *Уневить*, *Унеславъ* [77, 214-215]. Щодо суф. *-ят (-am-)* пор. схожі за структурою антропоніми *Вишата*, *Малята* й ін. І нарешті, приклад того, як не слід етимологізувати ту або іншу лексему (апелятив, онім). К.М. Тищенко переконаний, що римське *лімес* 'укріплений кордон' відбилосся в укр. назвах *Лемеші*, *Лемешівка* та ін. (С. 453). Його не переконує зв'язок цих назв із питомими антропонімами *Лемех* або *Леміш* (пор. укр. *лемехуватий* 'неотесаний, неповороткий, млявий') [17: 1, 589] < *лемех*, *леміх* < прасл. **letešь* [3: 14, 108-111].

Наступна книга К.М. Тищенка «Італія та Україна: тисячолітні етномовні контакти», за словами автора, «італьсько-римсько-італійський вектор історичних контактів українського словника й топонімії України» (С. 13). Цікаві передовсім топонімічні студії автора з огляду на запропонований ним так званий «ефективний підхід» (С. 13) до аналізу онімного матеріалу. До давніх італьських назв річок України К.М. Тищенко відносить ті, які входили в начебто давньоєвропейський онімний простір. Однак незрозуміло, як саме в цьому континуумі виділити італьський мовний сегмент, адже давньоєвропейський онімкон об'єднував й інші мовні елементи — кельтські, іллірійські, германські, балтійські та слов'янські (за Г. Крає). На жаль, підрозділ з промовистою назвою «Давні італьські назви річок України» не дає відповіді на це запитання, оскільки формальне порівняння давньоєвропейських гідронімів *Oumena*, *Talatonne*, *Tolmin*, *Armeno* (дет. див. [45, 36]) з укр. назвами *Ромен*, *Телемень*, *Товмень* і *Умань* ще не свідчить про їхню (укр. назв) італьську

природу. У наступному підрозділі «Індоєвропейці Європи: італіки, слов'яни, балти» К.М. Тищенко зазначає, що «етимологічні студії унаслідок найдавніші зв'язки слов'ян з центральноєвропейцями, переважно — італіками» (С. 32). Далі автор наводить список слов'янської апелятивної лексики, яка має ідентичні відповідники на латинському ґрунті, наприклад: *hostis* — **gostь*, *angulus* — **Qgъlbъ* і т. д. (С. 33), однак укр. топоніми тут відсутні. Автор укотре переписує висновки, почерпнуті в О.М. Трубачова (дет. див. розділи «Древние славяне на Дунае (южный фланг). Лингвистические наблюдения» (С. 356) «*Slavica Danubiana contiata* (продолжение разысканий о древних славянах на Дунае)» (С. 382) у книзі «Этногенез и культура древнейших славян...»). До речі, тему праслов'янсько-праталінських (італьських) ізоглюк розробляє і учень О.М. Трубачова О.К. Шапошников [78, 225-235].

У другому розділі своєї книги автор простежує сліди Риму в українському онімконі. Цієї проблеми не торкатимемося, оскільки про неї вже йшлося в монографії К.М. Тищенка «Прадавня історія України».

У третьому розділі «Середньовічні зв'язки» висвітлено спогади про подорож Україною францисканського ченця Джованні да Піандель Кáрпіне, а також нотатки про українські реалії польського історика італійського походження Алессандро Іваньйоні, венеційського посла до Б. Хмельницького Альберта Віміні. Цей матеріал досить цікавий передусім для істориків, оскільки містить описи подій різних періодів історії України — XIII і XVII ст. Зауважимо, що опис історичних подій вдається К.М. Тищенку значно краще, ніж етимологізування онімної лексики.

Підсумовуючи, зазначимо: етимологічне дослідження лексичного матеріалу, особливо онімного, має ґрунтуватися насамперед на лінгвістичних засадах, тобто враховувати фонетичну й словотвірну структуру слова, аналіз діалектного лексичного матеріалу, розгляд досліджуваної назви в колі споріднених і т. д. Одержані лінгвістичні висновки доцільно зіставити з історичним (археологічним) контекстом, подивитися на них крізь призму типології тощо. Лише в цьому разі можемо претендувати на їхню відносну об'єктивність.

1. Шульгач В.П. Деякі «балтійські» гідроніми Верхньої Наддніпряни в слов'янській перспективі. III // Іншомовні елементи в ономастиці України. — К., 2001. — С. 113–127.
2. Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. // Подорожі в Українські Карпати: Збірник / Упор. і вст. сл. М.А. Вальо. — Львів, 1993. — С. 22–101.
3. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. — М., 1974–2005. — Вып. 1–32; Вып. 33–34 (М., 2006–2008) / Под ред. А.Ф. Журавлева.
4. Карпенко О.П. Гідронімікон Центрального Полісся. — К., 2003. — 317 с.
5. Карпенко О.П. Историко-этимологичний етюд: *Искоростень* // *Studia Slavica*. Ономастика. Топоніміка. — Ужгород, 2009. — Вип. 10. — С. 240–243.
6. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. — К., 1984.
7. Куркина Л.В. Названия горного рельефа (на материале южнославянских языков) // *Этимология*. 1977 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. — М., 1979. — С. 39–55.
8. Варбот Ж.Ж. Славянские представления о скорости в свете этимологии (к реконструкции славянской картины мира) // XII Международный съезд славистов (Краков, 1998 г.). Славянское языкознание: Докл. рос. дел. — М., 1998. — С. 115–129.
9. Вербиц С.О. Архаїчні гідроніми Карпатського ареалу: структура, семантика, етимологія // *Студії з ономастики та етимології*. 2003 / Відп. ред. В.П. Шульгач. — К., 2003. — С. 3–13.
10. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімічний фонд (фрагмент реконструкції). — К., 1998. — 368 с.
11. Udolph J. Alteuropäische hydronymie und uhrslavische Gewässernamen // *Onomastica*. — 1997. — R. XLII. — S. 21–70.
12. Богоедова Т.Н. Гідронімія території радимичей в ареальному і хронологічному аспекті // Актуальні питання славянської ономастики: матеріали Міжнародної научної конференції (Гомель, 21–22 листопада 2002 г.). — Гомель, 2002. — С. 26–39.
13. Вербиц С.О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. — К., 2007. — 120 с.
14. Вербиц С.О. І.-є. **ser-*, **sreu-* / **srū* 'текти, струмувати' та їх відбиття в гідронімії басейну Дністра // *Studia Slavica*. Ономастика. Топоніміка. — Ужгород, 2009. — Вип. 10. — С. 416–422.
15. Карпенко Ю.О. Топонімія східних районів Чернівецької області (конспект лекцій). — Чернівці, 1965. — 62 с.
16. Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. — Хмельницький, 2008. — 549 с.
17. Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ. — Львів, 2007. — Т. 1–2.
18. Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. — Kraków, 1999–2001. — Т. I–II.
19. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). — Львів, 2006. — 451 с.
20. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / За ред. О.С. Мельничука. — К., 1982–2006. — Т. 1–5.
21. Карпенко Ю.О. Топонімія центральних районів Чернівецької області (конспект лекцій). — Чернівці, 1965. — 76 с.
22. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / За ред. О.С. Стрижака. — К., 1981. — 253 с.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. — М., 1964–1973. — Т. I–IV.
24. Козлова Р.М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. — Гомель, 1997. — 412 с.
25. Шульгач В.П. Нариси з праслов'янської антропонімії. — К., 2008. — 413 с.
26. Ляді О.І. Етимологічне гніздо з коренем **ver-* у праслов'янській мові. — К.; Кіровоград, 2001. — 162 с.
27. Карпенко Ю.О. Проблема фракійської оронімії Українських Карпат // *Записки з ономастики*: Зб. наук. праць. — Одеса, 1999. — Вип. 2. — С. 25–28.
28. Габорац М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник. — Івано-Франківськ, 2008. — 500 с.
29. Гідроніми Нижнього Подністров'я / Ю.О. Карпенко, А.Т. Бевзенко, Л.П. Зеленько та ін. — К.; Одеса, 1981. — 112 с.
30. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. — М., 1968. — 289 с.
31. Киш Л. О некоторых принципах этимологизирования заимствованных слов // *Этимология*. 1967 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. — М., 1969. — С. 68–70.
32. Rozwadowski J. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. — Kraków, 1948. — 344 s., 1 mapa.
33. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини (видання друге). — Вінніпег, 1962. — 246 с.
34. Габорац М. Гідронімія Івано-Франківщини. Словник-довідник. — Снятин, 2003. — 284 с.
35. Козлова Р.М. Славянська гідронімія. Праславянський фонд. — Гомель, 2003. — Т. III. — 361 с.
36. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. — К., 1973. — 238 с.
37. Словник гідронімів України / Ред. кол.: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. — К., 1979. — 780 с.
38. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1880–1902. — Т. I–XV.
39. Редько Ю. Сучасні українські прізвища. — К., 1966. — 216 с.
40. Смолицкая Г.П. Гідронімія басейна Оки (список рек і озер). — М., 1976. — 403 с.

41. *Dickenmann E.* Studien zur hydronymie des Save-systems. — Heidelberg, 1966. — Bd I-II.
42. *Дзєндзелівський Й.О.* Спостереження над українськими народними назвами гідрорельєфу // *Onomastica*. — 1972. — R. XVII. — С. 109–147.
43. *Яшкін І.Я.* Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. — Мінск, 2005. — 808 с.
44. *Трійняк І.І.* Словник українських імен. — К., 2005. — 509 с.
45. *Трубачев О.Н.* Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования (издание второе, дополненное). — М., 2003. — 489 с.
46. *Шульгач В.П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. — К., 2001. — 189 с.
47. *Трубачев О.Н.* Мысли по поводу новой книги: Leszek Moszyński. Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft (Böhlau Verlag, Köln-Weimar-Wien, 1992) // Этногенез и культура древнейших славян... — С. 414–432.
48. *Мачинский О.Д.* Кельты на землях к востоку от Карпат // Археологический сборник Государственного Эрмитажа / Под ред. М.И. Артамонова. — М.; Л., 1973. — № 15. — С. 52–64.
49. Украинские Карпаты. История / Отв. ред. Ю.Ю. Сливка. — К., 1989. — 263 с.
50. *Железняк І.М.* Топонімія України з основою *Троян-* // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. ред. І.М. Железняк. — К., 1992. — С. 77–87.
51. *Козлова Р.М.* Етимологічна інтерпретація гідронімів *Ясельда, Дзербінкі, Дарагань* // Ономастика Полісся / Відп. ред. І.М. Железняк. — К., 1999. — С. 58–68.
52. *Топоров В.Н.* Древние германцы в Причерноморье: результаты и перспективы // Балто-славянские исследования. 1982. — М., 1983. — С. 227–263.
53. *Rospond S.* Etnogeneza słowian w świetle terminologii topograficznej // *Onomastica Jugoslavica*. — 1982. — Vol. 9. — S. 107–120.
54. *Сімович В.* Як наголошувати наші прізвища на *-енко*? // Сімович В. Назвознавчі статті (антропонімія). *Onomastica* № 34. — Вінніпег, 1967. — С. 14–21.
55. *Корепанова А.П.* Словотвір // Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках / Відп. ред. О.С. Стрижак. — К., 1981. — С. 181–222.
56. *Rieger J.* W sprawie wpływów germańskich na toponomastykę dorzeczu Sanu, górnego Bugu i górnego Dniestru // *Rocznik Slawistyczny*. — Wrocław etc., 1970. — T. XXX. — Cz. 1. — S. 13–25.
57. *Dotanicki J.* Řiční jméno Stěna a jeho paralely // *Acta onomastica*. — 2001. — R. XLI–XLII. — S. 50–62.
58. *Карпенко Ю.О.* Проблеми германської гідронімії Українських Карпат // Щорічні записки з українського мовознавства. — Одеса, 1999. — Вип. 6. — С. 42–45.
59. *Słownik języka polskiego* / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. — Warszawa, 1900–1927. — T. I–VIII.
60. *Радзієвський В.* Збруч — ріка єднання. Путівник. — Львів, 1969. — 175 с.
61. *Шульгач В.П.* Деякі «балтійські» гідроніми Верхньої Наддніпряниці в слов'янській перспективі // *Slavica та Baltica в ономастиці України* / Відп. ред. В.П. Шульгач. — К., 1999. — С. 175–182.
62. *Гульдман В.К.* Подольская губернія. Опытъ географическо-статистического описанія. — Каменець-Подольский, 1889. — 419 с.
63. *Трубачев О.Н.* Заметки по этимологии некоторых нарицательных и собственных имен // Этимология. 1971 / Отв. ред. О.Н. Трубачев. — М., 1973. — С. 80–92.
64. *Яцій В.О.* Про одну словотвірну модель в ойконімії України (назви поселень на *-ч-*) // Студії з ономастики та етимології. 2004 / Відп. ред. О.П. Карпенко. — К., 2004. — С. 212–226.
65. *Смолицкая Г.П.* Топонимический словарь Центральной России // *Русская речь*. — 2000. — № 1. — С. 84–85.
66. *Бушаков В.А.* Лексичний склад історичної топонімії Криму. — К., 2003. — 228 с.
67. *Худащ М.Л., Демчук М.О.* Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). — К., 1991. — 267 с.
68. *Nazwy miejscowe Polski: Historia. Pochodzenie. Zmiany* / Pod red. K. Rymuta. — Kraków, 1997–2005. — T. II–VI.
69. *Beneš J.* O českých přimeních. *Rejstříky* / Sest. V. Doležalová. — Praha, 1970. — 204 s.
70. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. — Zagreb, 1976. — 772 s.
71. *Козлова Р.М.* Польск. *klotia* и родственные славянские формы // *Rocznik Slawistyczny*. — 1989. — T. XLVI. — Cz. 1. — S. 79–83.
72. *Казлова Р.М.* Славянская гідронімія. Праславянські фонд. — Гомель, 2003. — Т. III. — 361 с.
73. *Худащ М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). — Львів, 2004. — 536 с.
74. *Карпенко О.П.* З топонімії Житомирщини: *Кирдани* // *Культура слова*. — 1996. — № 46–47. — С. 108–110.
75. *Єфименко І.В.* Українські прізвищеві назви XVI ст. — К., 2003. — 168 с.
76. *Воронич Г.В.* Кореляція народнорозмовної і літературної норм у кодифікації власних географічних назв // Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. — К., 2008. — С. 25–33.
77. *Худащ М.Л.* Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних відкомпонітивних скорочених особових власних імен). — К., 1995. — 362 с.
78. *Шапошников А.К.* Лексическая составляющая пралатинского вида в праславянском // Студії з ономастики та етимології. 2008 / Відп. ред. О.П. Карпенко. — К., 2008. — С. 225–235.